

TOLMIN – RUŠEVINE GRADU NA KOZLOVEM ROBU

Register kulturne dediščine EŠD 5040

<http://rkd.situla.org/>

<http://giskd6s.situla.org/giskd/>

<http://www.eheritage.si/apl/real.aspx?id=5040>

- I. SPLOŠNI PODATKI O SPOMENIKU
- II. DOKONČANJE SANACIJE RUŠEVIN IN PREZENTACIJA GRAJSKEGA JEDRA
- III. ARHEOLOŠKE IN KASTELOLOŠKE RAZISKAVE
- IV. INFRASTRUKTURA
- V. SANACIJA RUŠEVIN IN PREZENTACIJA BASTIJE, MEDZIDJA IN OBODNIH ZIDOV Z GRAJSKIM JARKOM
- VI. REKONSTRUKCIJA IN PROGRAMSKA OŽIVITEV GRAJSKEGA KOMPLEKSA

Dušan Kramberger
april 2015

I. SPLOŠNI PODATKI O SPOMENIKU

Lastnik:

Občina Tolmin

Vrsta spomenika:

Ruševine gradu na Kozlovem robu so spomenik lokalnega pomena od 14. 6. 1990 (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Tolmin, Uradno glasilo (Gorica), št. 5/90, 6/93, 10/93, Uradne objave (Primorske novice), št. 35/2000, 15/2001, 7/2002, 44/2005). V Register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo so vpisane z evidenčno številko EŠD 5040.

Pristojna enota Javnega zavoda RS za varstvo kulturne dediščine (ZVKDS):

ZVKDS OE Nova Gorica, Delpinova 16, 5000 Nova Gorica

Pristojni muzej:

Tolminski muzej, Mestni trg 4, 5220 Tolmin

Zgodovinsko ozadje:

Ruševine na osameli kopasti vzpetini nad Tolminom so ostaline najpomembnejšega srednjeveškega gradu na Primorskem severno od Gorice. Oglejski patriarh je leta 1001 pridobil Tolminsko v svojo posest. Utrdba na griču je zagotovo stala že v 11. stoletju, ker je takrat patriarh v Tolminu vzdrževal svojo rezidenco. Za posest so se v srednjem veku potegovali še goriški grofje, mesto Čedad in Benečani; 1521 je za štiri stoletja prešla v roke Habsburžanov in njihovih fevdnikov. V začetku 17. stol. ga je Vid Gašper Dornberg še zadnjič prenavljal. Ko so leta 1651 prevzeli tolminsko gospostvo in glavarstvo Coroniniji, so grad na Kozlovem robu dokončno opustili. Ruševina je bila med I. sv. vojno uporabljena kot utrdba.

Grajsko poslopje sta hudo prizadela potresa leta 1348 in 1511 ter požar 1554. Najstarejše doslej znane skice gradu datirajo iz 2. pol. 16. stol. Z njimi je neznani avtor prikazal zamisel o temeljiti vojaški prenovi utrdbe, o kateri pa na terenu ni nikakršnih sledi. Leta 1637 je Pieroni skiciral grajski tloris s prerezom in pogledom tedaj že deloma razvaljenega gradu. V svoji zadnji renesančni fazi je obsegal bivalne in gospodarske trakte okrog pravokotnega dvorišča, dva velika vodna filterska zbiralnika, po dva okrogla in večkotna vogalna stolpa, globok notranji obrambni jarek z dviznim mostom, bastijo, velika medzidja, zunanji obzidni obroč z rondelami ter dostopno pot po severni strani hriba.

Grad na Kozlovem robu je zanimiv primer obrambne arhitekture, tako po svoji zasnovi kot detajlih (npr. "volčja jama" ob previsnem dviznem mostu). Prepoznaven je tehnološki razvoj gradnje zidov in drugih konstrukcij. V slovenskem kastelološkem gradivu je malo primerov filtrskih cistern za vodo in ledenic za hranjenje živil, kakršne srečamo na Kozlovem robu.

Leta 1964 je ruševino odkopaval goriški zavod za spomeniško varstvo, od leta 1996 do leta 2005 so tekle sistematske arheološke in kastelološke raziskave in sanacijsko-prezentacijska dela v grajskem jedru.

II. DOKONČANJE SANACIJE RUŠEVIN IN PREZENTACIJA GRAJSKEGA JEDRA

Konservatorska izhodišča za sanacijo

Sprejeto konservatorsko izhodišče za sanacijo je v letu 1997 bilo, da se grajske ruševine kot celota in pred vsakim konkretnim sanacijsko-obnovitvenem posegom raziščejo in dokumentirajo, nato pa v kritičnih predelih utrdijo in v manjkajočih delih dopolnijo do smiselne, povedne, harmonične in za obiskovalce varne celote. Rekonstruiranje izginulih stavb in arhitekturnih elementov brez materialnih sledi ni mogoče. Ohranjanje vojaških gradbenih posegov iz časa I. sv. vojne je podrejeno prikazu srednjeveške utrdbe. Vse posege spremlja posebna strokovna skupina.

Primarna funkcija grajskega kompleksa na Kozlovem robu je posredovanje zgodovinskega sporočila. Če bodo ruševine celovito sanirane in prezentirane, bo utrdba prepoznavna in povedna za vsakega obiskovalca. Primerno opremljene z razlagalnim gradivom bi skupaj s Tolminskim muzejem in v prihodnosti ureditvijo Dora pomenile učno (didaktično) točko za lokalno in slovensko zgodovino, arheologijo, kastelologijo in konservatorstvo. Vsaka drugačna, zlasti komercialna raba je omejena na občasne in začasne prireditve, ki ne smejo trajneje posegati v ruševino in škodovati njenemu historičnemu kontekstu.

Dokončanje sanacije in prezentacije grajskega jedra

- ✧ posnetek trenutnega stanja, priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije za izvedbo, izbor izvajalca, izvedba s stalnim investitorskim in konservatorskim nadzorom, prevzem in uporabno dovoljenje (za javno rabo)
- ✧ dokončanje sanacije in konservatorske rekonstrukcije s prezentacijo SV okroglega stolpa (pozidava zgornjega dela obodnega zidu, hidroizolacija zgornje kupole, vgradnja vrat in 4 kamnitih strelnih lin)
- ✧ sanacija in konservatorska rekonstrukcija s prezentacijo JV okroglega obrambnega stolpa do kote 0.50 m nad nivojem notranjega dvorišča renesančne vhodne ureditve in jarka
- ✧ raziskava, dokumentiranje in odstranitev ostankov vojaških ureditev iz časa I. sv. vojne v vhodnem predelu grajskega jedra in JV okroglem stolpu
- ✧ sanacija vzhodnega obzidja grajskega jedra do nivoja zgornjega roba ohranjenih zidov, s prezentacijo renesančne vhodne ureditve (volčja jama pod dvižnim mostom)
- ✧ sanacija in prezentacija ostankov stražarskih in kuhinjskih traktov v vhodnem delu grajskega jedra do višine 0.50 m nad terenom oz. ohranjeno skalo
- ✧ čiščenje ledenice, izdelava nadstreška in zaščitne ograje okrog ledenice
- ✧ gradbena sanacija in konservatorska rekonstrukcija severnega obzidja grajskega jedra

- ✧ gradbena sanacija in konservatorska rekonstrukcija zahodnega dela severnega obzidja grajskega jedra; namesto izredno velikih kamnitih blokov se lahko uporabijo odlitki iz umetnega kamna
- ✧ rekonstrukcija oboka nad SZ kletjo s hidroizolacijo in prezentacijo zidov na nivoju dvorišča do parapetne višine (dodatek gleda na predlog prezentacije I. Sapač 2011)
- ✧ popravilo in utrditev stopnic z dvorišča v klet, obokanje stopnišča s hidroizolacijo
- ✧ čiščenje jam obeh vodnih zbiralnikov na grajskem dvorišču, izdelava nadstreškov in zaščitnih ograj okrog zbiralnikov in ledenice
- ✧ notranja zastrešitev SZ stolpa z drenažo
- ✧ čiščenje, delni odkop ruševinskega nasutja in osnovna gradbena sanacija ostankov JZ poligonalnega obrambnega stolpa, možna dozidava do nivoja notranjega dvorišča
- ✧ dopolnitev zgornjega roba južnega obzidja grajskega jedra (proti mestu) in zidov bivalnih traktov do parapetne višine – izgled »ruševine«, na nepozidanih mestih ograja
- ✧ pri vseh posegih so potrebne spomeniškovarstvene smernice in nadzor
- ✧ končna ureditev grajskega jedra kot informacijske in didaktične točke
- ✧ priprava poročil in strokovnih prispevkov
- ✧ zaključna pregledna razstava o opravljenih delih s katalogom/zbornikom

III. ARHEOLOŠKE IN KASTELOLOŠKE RAZISKAVE

Arheološke raziskave so se doslej izvedle le v omejenem obsegu, in sicer v okviru nadzora pri čiščenju stoletnega ruševinskega nasutja leta 1964, kontrolne arheološke preglede in manjša izkopavanja v letih 1995 do 1997 v grajskem jedru ter lokalni izkop gospodarskega objekta v zahodnem medzidju leta 2003. Kastelološke študije so bile opravljene v okviru dostopnih podatkov s terena, iz arhivov in s pomočjo analogij (Šumi, Kramberger, Sapač). Vsak poseg, ki presega sanacijo in prezentacijo ruševine v grajskem jedru, še zlasti morebitna rekonstrukcija fortifikacijskih, bivalnih in gospodarskih zgradb, zahteva izčrpne terenske arheološke in konservatorske raziskave, po potrebi pa tudi stavbne, zgodovinske, naravoslovne in druge raziskave, ter kabinetni študij. Pristojni zavod za varstvo kulturne dediščine mora izdati spomeniškovarstvene smernice in opravljati nadzor tako v zvezi z investicijsko-tehniško dokumentacijo kot vsemi posegi.

- ✧ raziskave bastije z vhodnim stolpom in izstopom na dvižni most proti grajskemu jedru
- ✧ arheološke raziskave v severnem medzidju
- ✧ arheološke raziskave zahodnega in južnega medzidja
- ✧ arheološke, stavbne, fortifikacijske in konservatorske raziskave celotnega zunanjega obzidnega obroča z ureditvijo vhoda na zahodu, rondelami, vstopom na bastijo, grajskim jarkom, priključkom južnega zidu nad sedanjo dostopno potjo itd.
- ✧ terenski arheološki pregled pobočja pod celotnim zunanjim obzidnim obročem
- ✧ obdelava gradiva in dokumentacije
- ✧ izdelava različnih strokovnih študij
- ✧ izdelava modela gradu z opredelitvijo celote, posameznih arhitekturnih delov in detajlov

IV. INFRASTRUKTURA

Dostop na vrh Kozlovega roba za potrebe gradnje in vzdrževanja je težak, razpoložljivi prostor za organizacijo gradbišča minimalen in delovni pogoji za osebje težki (izpostavljenost soncu/vetru, odsotnost komunalne infrastrukture, oddaljenost od mesta, zdravstveno varstvo, prehrana med delom, vsakodnevno vzpenjanje in spuščanje). Zdaj so že bolj ali manj izčrpane možnosti za uporabo materialov iz različnih obstoječih nasutij na gradu, predvsem obdelanega in lomljenega kamna, peska). Ves potreben material (predvsem pesek, apno, cement, odri, ograje, opaži, plohi, tramovi, mešalci za beton, vrtni stroji, mali bagri, električni agregati, goriva, orodja ipd.) je treba prenesti 225 višinskih metrov (konji, helikopterji, gozdna žičnica, gosenični transporterji ipd.). V sušnem obdobju na vrhu tudi ni mogoče zbrati dovolj deževnice za nemoteno delo.

Dostopna pot

- ✧ posnetek stanja, pridobitev naravovarstvenih, spomeniškovarstvenih, gozdarskih in cestarskih smernic za transport z goseničarji in traktorji
- ✧ priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije za izvedbo, ustrezna dovoljenja
- ✧ gradbena dela pod gozdarskim/naravovarstvenim in konservatorskim nadzorom
- ✧ priprava poročil in navodil za trajno vzdrževanje ceste v občutljivem arheološkem in naravnem okolju
- ✧ sistemska zagotovitev trajnega vzdrževanja ceste

Elektrika – moč/luč

- ✧ pridobitev izhodiščnih podatkov o možnostih priključka na obstoječe elektro omrežje
- ✧ določitev trase, dogovor z lastniki
- ✧ izkop in polaganje kabla
- ✧ sistemska zagotovitev trajnega vzdrževanja

Vodovod

- ✧ pridobitev izhodiščnih podatkov o možnostih priključka na obstoječe vodovodno omrežje
- ✧ določitev trase, dogovor z lastniki
- ✧ izkop in polaganje cevovoda na ustrezno globino zaradi zmrzovanja in najverjetneje z vmesnim prečrpavališčem zaradi višinske razlike okoli 200 m
- ✧ sistemska zagotovitev trajnega vzdrževanja

Odpadne vode

- ✧ pridobitev izhodiščnih podatkov o potrebni kanalizaciji in ravnanju z odpadno vodo
- ✧ proučiti možnost priključka na lastno biološko čistilno napravo
- ✧ izvedba izbrane variante
- ✧ sistemska zagotovitev trajnega vzdrževanja

V. SANACIJA RUŠEVIN IN PREZENTACIJA BASTIJE, MEDZIDJA IN OBODNIH ZIDOV Z GRAJSKIM JARKOM

Sanacija ruševin in prezentacija bastije, obodnih zidov in medzidja z grajskim jarkom je možna šele po končanih raziskavah, opravljenih študijah in pridobljenih soglasjih, zlasti spomeniškovarstvenih.

Bastija

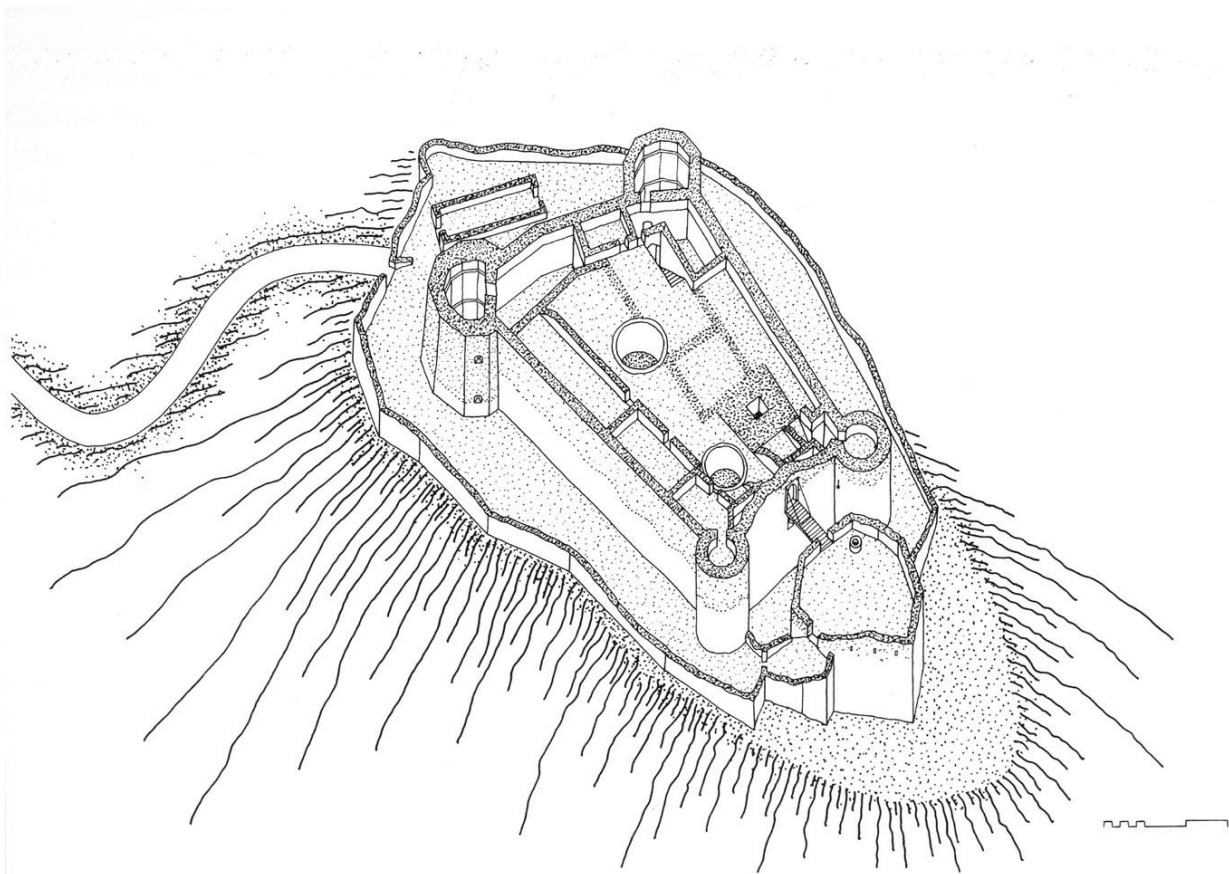
- ✧ natančen geodetski, konservatorski in tehnični posnetek stanja
- ✧ arheološke raziskave z izkopom bastije in območja notranjega vhodnega stolpa na prehodu iz južnega medzidja na bastijo
- ✧ priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije za izvedbo
- ✧ gradbena sanacija in konservatorska rekonstrukcija obzidja bastije in območja notranjega vhodnega stolpa do parapetne višine
- ✧ prezentacija morebitnega vodnjaka/cisterne
- ✧ ureditev pohodnih površin za obiskovalce
- ✧ zamenjava začasnega lesenega mostiča preko obrambnega jarka z lesenim fiksnim in previsnim dvižnim mostom po analogijah
- ✧ končna ureditev bastije kot informacijske in didaktične točke
- ✧ priprava poročil in strokovnih prispevkov

Medzidje

- ✧ arheološke raziskave z izkopom srednjeveškega kuhinjskega smetišča v vzhodnem delu severnega medzidja, z odvozom jalovine v zasip za delno rekonstruiranim južnim zunanjim obzidnim vencem
- ✧ strojni odkop preostalega ruševinskega nasutja v celotnem medzidju pod konservatorskim in arheološkim nadzorom, z odvozom jalovine v zasip za delno rekonstruiranim južnim zunanjim obzidnim vencem
- ✧ priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije za izvedbo
- ✧ končna ureditev grajskega medzidja kot informacijske in didaktične točke
- ✧ možna postavitve objekta na mestu in v gabaritih odkritega gospodarskega poslopja v zahodnem medzidju
- ✧ priprava poročil in strokovnih prispevkov

Zunanji obzidni obroč

- ✧ arheološke raziskave z izkopom ostankov celotnega obzidja z vhodom, priključki na bastijo, rondelami
- ✧ arheološki terenski pregled pobočja pod gradom
- ✧ priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije za izvedbo
- ✧ gradbena sanacija in konservatorska rekonstrukcija celotnega zunanjega venca obzidja, vključno s stolpi in vhodom, do parapetne višine

Podoba ostankov gradu po zaključku prezentacijskih del v 21. stoletju. Predlog.
 V: Sapač, I., Grajske stavbe v zahodni Sloveniji 23, Ljubljana 2011, str. 283.
 Opomba: izvede se tudi obokanje nad kletjo in stopniščen v SZ delu.

VI. REKONSTRUKCIJA IN PROGRAMSKA OŽIVITEV GRAJSKEGA KOMPLEKSA

Vsak(ršn)a nadaljnja rekonstrukcija gradu na Kozlovem robu mora biti predhodno skrbno utemeljena, strokovno vsestransko preverjena in formalno potrjena s strani pristojnih institucij. Še posebej to velja, če bi naj rekonstruirani volumni, prostori in zunanje površine služili »živemu« programu. Vnaprej mora biti zagotovljena tehnična in finančna izvedljivost ter vzpostavljen sistem trajnega gospodarjenja in vzdrževanja.

- ✧ priprava konservatorske in investicijsko-tehniške dokumentacije
- ✧ priprava funkcionalne oživitve in programa
- ✧ pravno urejeni odnosi med lastnikom in najemnikom/upravljavcem
- ✧ izvedba pod strokovnim nadzorom in z zagotovljenim financiranjem
- ✧ uveljavljeno in zagotovljeno vestno upravljanje, primerno spomeniškovarstvenim vrednotam, in trajno vzdrževanje